

مطالعه تطبیقی مجالس آسیایی، مجالس نمایندگان و مشاوران ژاپن و الزامات دیپلماتیک مجلس شورای اسلامی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۴/۲۳

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۹۹۰۰
کد موضوعی: ۲۶۰

عنوان گزارش:

مطالعه تطبیقی مجالس آسیایی،
مجالس نمایندگان و مشاوران ژاپن و الزامات دیپلماتیک مجلس شورای اسلامی

نوع گزارش: طرح و لایحه □، نظارتی □، راهبردی ■

نام دفتر:

مطالعات سیاسی (گروه مطالعات پارلمانی)

تهیه و تدوین:

حسن خداوردی

همکاران:

سیدحسین حسینی، مهدی منافی و رکیانی

ناظر علمی:

مصطفی دلاورپوراقدم

گرافیک و صفحه‌آرایی:

زهرا دلاوری

ویراستار ادبی:

سیده مرضیه موسوی راد

تاریخ شروع مطالعه:

۱۴۰۳/۰۲/۰۱

واژه‌های کلیدی:

۱. دیپلماسی پارلمانی نگاه به شرق

۲. گروه‌های دوستی

۳. فراکسیون‌های پارلمانی

۴. دایت ملی

۵. مجلس شورای اسلامی

فهرست مطالب

۶	چکیده
۷	خلاصه مدیریتی
۹	۱. مقدمه
۱۰	۲. پیشینه پژوهش
۱۰	۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز
۱۰	۲-۲. سوابق تقنینی
۱۰	۳. سیر تحول قانون اساسی ژاپن
۱۱	۴. جایگاه پارلمان در نظام حکمرانی و قانون اساسی ژاپن
۱۴	۵. مجلس نمایندگان
۱۵	۶. مجلس مشاوران
۱۶	۷. نظام انتخاباتی مجلسین ژاپن
۱۷	۸. احزاب مجلس نمایندگان
۱۹	۹. ظرفیت‌های نظارتی
۲۰	۱۰. فرایند قانونگذاری
۲۱	۱۱. جمع‌بندی
۲۲	منابع و مآخذ

فهرست شکل‌ها

۱۷	شکل ۱. نمودار تعداد قانونگذاران مجلس نمایندگان
۲۰	شکل ۲. فرایند قانونگذاری در ژاپن

فهرست جداول

۱۰	جدول ۱. سیر تحول قانون اساسی ژاپن
۱۳	جدول ۲. اجلاس‌های مجلس نمایندگان
۱۸	جدول ۳. احزاب اصلی مجلس نمایندگان

فهرست تصاویر

۱۱	تصویر ۱. وزرای امور خارجه، اقتصاد و دفاع از قانونگذاران حزب لیبرال دمکرات مجلس نمایندگان
۱۲	تصویر ۲. هیئت‌دولت ژاپن (ژوئن ۲۰۲۴)
۱۲	تصویر ۳. نشان دایتم ملی و مجلس نمایندگان ژاپن
۱۳	تصویر ۴. امپراتور، نخست‌وزیر و رؤسای مجالس نمایندگان و مشاوران
۱۴	تصویر ۵. صحن مجلس نمایندگان ژاپن
۱۶	تصویر ۶. صحن مجلس مشاوران ژاپن
۱۷	تصویر ۷. کنتا ایزومی - رهبر حزب مخالف (حزب اقلیت) از حزب دمکراتیک مشروطه

مطالعه تطبیقی مجالس آسیایی، مجالس نمایندگان و مشاوران ژاپن و الزامات دیپلماتیک مجلس شورای اسلامی

دیپلماتیک کشورهای دارای نظام پارلمانی از یک روند تکاملی برخوردار بوده است و بخشی از تأمین منافع سیاست خارجی مجالس آسیایی از دریچه مذاکرات رؤسای فراقسیون‌ها دنبال می‌شود که مصادیق این رویکرد در پارلمان ژاپن از بروز و ظهور بالایی برخوردار است. به همین دلیل انتفاع حداکثری از ظرفیت‌های دیپلماسی پارلمانی فراقسیون پایه در مجلس دوازدهم با تمرکز بر تقویت دیپلماسی آسیایی می‌تواند سطح اثربخشی و کارآمدی سیاست خارجی دولت چهاردهم برای تعمیق دیپلماسی آسیایی و نگاه به شرق را نیز تقویت کند. نکته دیگر اینکه نقش آفرینی زنان نماینده در مجالس آسیایی از جمله مجالس نمایندگان و مشاوران ژاپن از یک روند افزایشی برخوردار بوده است و زنان نماینده برخی پُست‌های کلیدی را در اختیار دارند، به همین دلیل انتفاع سیاسی هوشمندانه از حضور بانوان نماینده مشرف به حوزه روابط بین‌الملل در ترکیب گروه دوستی مجلس دوازدهم با ژاپن، می‌تواند اثربخشی مذاکرات دیپلماتیک پارلمانی با ژاپن را تقویت کند.

یکی از اولویت‌های دیپلماتیک سیاست خارجی جمهوری اسلامی به‌ویژه با آغاز فعالیت مجلس یازدهم و دولت سیزدهم، توسعه روابط پایدار با کشورهای آسیایی در چارچوب راهبرد کلان دیپلماسی نگاه به شرق بوده است. یکی از ملزومات موفقیت این رویکرد، انسجام خبرگان دیپلماسی رسمی و پارلمانی پیرامون مفهوم «شرق» و مطالعه دقیق ظرفیت‌های توسعه روابط دیپلماتیک متوازن با مجالس قانونگذاری است که در این حوزه جغرافیایی قرار دارند. به‌ویژه اینکه در یک دهه اخیر نقش آفرینی آسیا در تحولات منطقه‌ای و روابط بین‌الملل به‌طور چشمگیری افزایش یافته است و نوعی چرخش به آسیا در سیاست خارجی برخی کشورهای مهم آسیایی محسوس است. در همین راستا خوانش جدیدی از دیپلماسی نوین پارلمانی برای تحکیم روابط جمهوری اسلامی ایران با کشورهای آسیایی به‌ویژه کشورهای دارای نظام پارلمانی از مجلس یازدهم آغاز شده است. یکی دیگر از نکات قابل تأمل این است که نقش آفرینی فراقسیون‌ها و احزاب پارلمانی در فعالیت‌های

بیان / شرح مسئله

با استناد به اصل (۴۱) قانون اساسی ژاپن، ساختار سیاسی این کشور بر اساس «نظام پارلمانی» اداره می‌شود. در فرایند توسعه دیپلماسی پارلمانی متوازن با مجالس آسیایی، کشورهایی همچون ژاپن که دارای نظام سیاسی پارلمانی هستند، از اهمیت بالایی برخوردارند، زیرا نخست‌وزیر و اعضای هیئت‌دولت این کشورها از بین قانونگذاران با سابقه فراکسیون حاکم بر پارلمان انتخاب می‌شوند و هر گونه تعمیق روابط دیپلماتیک مجلس دوازدهم با کشورهای آسیایی دارای نظام پارلمانی به صورت مستقیم به دولت چهاردهم برای رفع موانع دیپلماسی آسیایی کمک می‌کند که در مطالعات روابط بین‌الملل از آن با عنوان دیپلماسی دومنظوره یا دو لایه‌ای نام می‌برند. دیپلماسی دومنظوره به رفتارهای دیپلماتیکی اطلاق می‌شود که هم‌زمان هر دو لایه دیپلماسی عمومی و رسمی را تقویت می‌کند، به‌ویژه اینکه پایش کارنامه روابط سیاسی ایران و ژاپن در اغلب مقاطع زمانی پس از انقلاب براساس روابط حسنه استوار بوده است و بستر مناسب برای تقویت دیپلماسی اقتصادی از دریچه فعال‌سازی ظرفیت‌های دیپلماتیک پارلمانی بین دو کشور وجود دارد.

نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

■ قانون اساسی سال ۱۹۴۷، نقطه عطف مردمی‌سازی قدرت در ژاپن قلمداد می‌شود و براساس آن، حکمرانی پارلمان در نظام سیاسی این کشور جایگزین حکمرانی امپراتور می‌شود. پارلمان ژاپن (دایت ملی) دو مجلسی و شامل مجالس نمایندگان (مجلس سفلی) و مشاوران (مجلس علیا) است.

■ قوه مجریه شامل نخست‌وزیر و ۱۹ وزیر است که هفده وزیر از قانونگذاران مجلس نمایندگان و سه وزیر دیگر از قانونگذاران مجلس مشاوران هستند. وزرای امور خارجه، اقتصاد و دفاع از وزرای کلیدی هیئت‌دولت و هر سه وزیر عضو حزب لیبرال دمکراتیک هستند. به عبارتی وزرای کلیدی تیم اقتصادی دولت ژاپن، عضو قانونگذاران حزب حاکم در پارلمان هستند که این امر فرصت نوینی را برای توسعه روابط تجاری و اقتصادی با دولت ژاپن از طریق گفتگوهای راهبردی هیئت‌های دیپلماتیک مجلس دوازدهم با مجلسین ژاپن به وجود آورده است.

■ تمامی وزرا، چند دور سابقه نمایندگی دارند. این موضوع باعث شده است اعضای هیئت‌دولت علاوه بر حوزه‌های اجرایی، با ملاحظات تقنینی و نظارتی پارلمان نیز آگاهی داشته باشند. انتخاب اعضای هیئت‌دولت از بین نمایندگان با تجربه باعث می‌شود لوایح ارجاعی هیئت‌وزیران با همراهی و همسویی بیشتری از طرف اکثریت پارلمان تصویب شود. با توجه به اینکه نخست‌وزیر و رؤسای مجلسین از نمایندگان حزب حاکم هستند، این امر باعث چابکی و هم‌افزایی راهبردی ظرفیت‌های تقنینی، نظارتی و اجرایی در ژاپن شده است.

■ احزاب، کنشگر اصلی و موتور پیشران فعالیت‌های دیپلماتیک مجلسین ژاپن هستند. از نگاه رهبران احزاب، پخت و پز شدن مسائل اساسی کشور در جلسات فراکسیون‌ها، کارآمدی تصمیم‌گیری را افزایش می‌دهد. به عبارتی در مجلسین ژاپن جدا از کمیته‌های تخصصی مرتبط با سیاست خارجی و روابط بین‌الملل، نقش جلسات درون فراکسیونی نیز حائز اهمیت است. این موضوع بر اهمیت مطالعه موردی فراکسیون‌ها و احزاب کشورهای دارای نظام پارلمانی به عنوان یکی از پیشران‌های توسعه دیپلماسی پارلمانی افزوده است، به طوری که بدون مطالعه سیاست‌ها و مرام‌نامه احزاب پارلمانی کشورهای هدف، نمی‌توان دیپلماسی پارلمانی کارآمد و اثربخشی‌رادر قبال کشورهای مذکور اتخاذ کرد.

■ اگر مجالس نمایندگان و مشاوران برای انتخاب نخست‌وزیر به بن‌بست برسند، رأی مجلس نمایندگان بر مجلس مشاوران اولویت دارد. هر چند انتخاب وزیران بر عهده نخست‌وزیر است، ولی باید از قانونگذاران با تجربه هر دو مجلس در هیئت‌دولت حضور داشته باشند. این امر نشان می‌دهد هر چند در اغلب مجالس قانونگذاری دنیا، جوان‌گرایی به عنوان یک هدف راهبردی تعریف شده است، ولی در مجلسین ژاپن اولویت با تخصص‌گرایی و ایفای مسئولیت به قانونگذارانی است که در ادوار مختلف دارای تجارب و نوآوری‌های قانونگذاری و نظارتی بوده‌اند.

■ نایب رئیس مجلس نمایندگان ژاپن، رهبر حزب اقلیت است که بستر تعامل، هم‌اندیشی و خرد جمعی قانونگذاران مجلسین ژاپن و کاهش تنش‌های سیاسی در این کشور را موجب شده است.

■ با استناد به قانون آیین‌نامه داخلی مجلسین ژاپن، طرح سؤال حتماً باید در سطح ملی باشد و ارسال سؤالات کتبی برای اعضای

بیشترین کرسی‌های مجالس نمایندگان و مشاوران را در اختیار دارد و نخست‌وزیر و تمامی اعضای هیئت‌دولت نیز عضو قانونگذاران این حزب هستند. در نتیجه هر گونه تعمیق روابط فراکسیون‌های مجلس شورای اسلامی، به صورت مستقیم به فرایند توسعه دیپلماسی رسمی دولت چهاردهم برای گسترش روابط پایدار با کشورهای آسیایی نیز کمک می‌کند. از طرفی به منظور اشراف اعضای گروه دوستی مجلس دوازدهم با ژاپن، شناسایی روان‌شناسی سیاسی رهبران و مرام‌نامه احزاب پارلمانی ژاپن، از ملزومات توانمندسازی گروه مذکور است.

■ تعیین رابط دیپلماتیک برای فراکسیون‌های مجلس دوازدهم

هیئت‌دولت ژاپن در اجرای وظایف و اعمال اختیارات خود به طور دسته جمعی در قبال پارلمان مسئولیت دارد. این امر باعث ارتقای کارآمدی و شفاف‌سازی عملکرد وزیران و ارتقای پاسخ‌گویی هیئت‌دولت به نمایندگان شده است. از طرفی وزیران به جای اینکه انرژی یکدیگر را خنثی و هر وزارتخانه، قصور را متوجه وزارتخانه دیگر کند، با خرد جمعی به سمت مدیریت ابرچالش‌های حکمرانی و دغدغه‌های اساسی مردم گام برمی‌دارند. رمزگشایی از این موضوع نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی دیپلماتیک مجلس دوازدهم برای گفتگوهای راهبردی با قانونگذاران شاخص ژاپن به صورت غیرمستقیم به توسعه روابط پایدار در سایر حوزه‌ها نیز کمک می‌کند. در این میان هر یک از فراکسیون‌های مجلسین ژاپن دارای رابط پارلمانی و دیپلماتیک هستند. توصیه می‌شود با تعیین رابط پارلمانی و دیپلماتیک برای فراکسیون‌های کلیدی مجلس دوازدهم، زمینه مساعد برای گسترش روابط دیپلماتیک با فراکسیون‌های پارلمانی سایر کشورها نیز فراهم شود.

■ طراحی دیپلماسی پارلمانی موزاییکی در قبال کشورهای دارای نظام پارلمانی

در کشورهای دارای نظام پارلمانی، قانونگذارانی که دارای سابقه چندین دور و کالت مردم بوده‌اند از پتانسیل بالاتری برای حضور در دولت برخوردارند. در دیپلماسی پارلمانی موزاییکی، هیئت‌های دیپلماتیک مجلس شورای اسلامی، قانونگذاران کشور هدف را براساس جایگاه آنان در هیئت‌رئیس و رؤسای کمیته‌های تخصصی طبقه‌بندی می‌کنند. از طرفی برخی کمیته‌های پارلمانی از اهمیت بالاتری در مختصات دیپلماسی پارلمانی ژاپن برخوردارند. به همین دلیل انتفاع حداکثری از ظرفیت‌های دیپلماسی پارلمانی کمیسیون پایه نیز دارای اهمیت کلیدی است.

هیئت‌دولت باید به تأیید رئیس مجلس نیز برسد. این موضوع باعث افزایش ارتقای کیفیت و کاهش کمی تعداد سؤالات شده و موجب شده است وقت مجلس با سؤالات محلی و منطقه‌ای تلف نشود. در نتیجه یکی از دستاوردهای نظارتی مجالس نمایندگان و مشاوران ژاپن، ضابطه‌مند شدن سؤالات و منطقی‌سازی طرح آنها در صحن مجلس است.

■ هیئت‌دولت در اجرای وظایف و اعمال اختیارات خود به طور دسته جمعی در قبال پارلمان مسئولیت دارد و تمامی وزیران تجربه حضور در ادوار مختلف پارلمان را داشته‌اند که این امر باعث شده است هم هیئت‌دولت و هم قوه مقننه از سختی‌های کار یکدیگر آگاهی کامل داشته باشند.

پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

به منظور گسترش دیپلماسی پارلمانی متوازن با مجلسین ژاپن توصیه می‌شود تدابیر و تمهیدات زیر مورد توجه هیئت‌های دیپلماتیک مجلس دوازدهم به ویژه اعضای گروه دوستی مجلس دوازدهم با ژاپن قرار گیرند:

■ تحول‌گرایی در استفاده از ظرفیت دیپلماتیک فراکسیون‌های مجلس دوازدهم

امروزه احزاب و فراکسیون‌ها به عنوان یکی از کنشگران فعال روابط خارجی مجالس قانونگذاری محسوب می‌شوند که متناسب با وزن و اهمیتی که در نهاد قانونگذاری دارند، نقش مقتضی را در جهت‌گیری دیپلماسی پارلمانی ایفا می‌کنند. اهمیت این موضوع به ویژه در کشورهای دارای مجالس قانونگذاری دو حزبی و کشورهای دارای نظام پارلمانی برجسته تر است. به همین دلیل هر گونه مذاکرات هوشمند رؤسای فراکسیون‌های مجلس دوازدهم با همتایان پارلمانی در سایر کشورها، از پیشران‌های توانمندسازی فعالیت‌های دیپلماتیک مجلس نوپای دوازدهم است. حدود ۱۸۰ کرسی مجلس نمایندگان براساس نظام تناسبی و سهم هر حزب در پارلمان تعیین می‌شود. در نتیجه پارلمان ژاپن از جمله مجالس قانونگذاری است که نقش احزاب در آن بسیار پررنگ می‌باشد. بر همین اساس تا زمانی که احزاب قوی، کارآمد، مجرب و تأثیرگذار در مجلس شورای اسلامی شکل نگیرند، انتفاع حداکثری از ظرفیت دیپلماتیک فراکسیون‌های قوه مقننه برای توسعه روابط پایدار با مجلسین ژاپن تحقق نخواهد یافت. شایان ذکر است تمامی وزرای هیئت‌دولت ژاپن نیز عضو فراکسیون حاکم در مجلس نمایندگان هستند. در حال حاضر «حزب لیبرال دمکراتیک»

پارلمانی پژوهشی بین دو کشور مؤثر باشد.

■ اهتمام اعضای گروه دوستی مجالس دو کشور به توسعه

دیپلماسی اقتصادی و انرژی

ژاپن یکی از کشورهای پیشرو در حوزه اقتصادی و صنعتی است و رفع خلأهای تقنینی توسعه روابط پارلمانی بین دو کشور به ویژه در حوزه‌های انرژی، اقتصادی، تهدیدات زیست محیطی و فناوری‌های نوظهور از جمله اشتراک گذاری تجارب فیما بین در حوزه هوش مصنوعی می‌تواند به عنوان محور مذاکرات گروه‌های دوستی دو کشور قرار گیرد. از طرفی توجه به مسائل نوپدید و دغدغه‌های نوظهور مشترک، می‌تواند لنگرگاه مناسبی برای تعمیق روابط بین دو کشور باشد.

■ اشتراک گذاری اطلاعات بین رؤسای گروه‌های دوستی

با سفرای متناظر ایران

سفیران، پیشانی و دیده بان جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور هستند و از نزدیک تحولات داخلی و توزیع قدرت در کشور هدف را رصد و پایش می‌کنند. توصیه می‌شود از طریق اداره کل امور بین الملل مجلس شورای اسلامی، شبکه‌ی اشتراک گذاری اطلاعات بین رؤسای گروه دوستی با سفیران متناظر جمهوری اسلامی ایران از طریق وزارت امور خارجه برقرار شود. برای مثال اشتراک گذاری داده‌ها و اطلاعات میدانی بین رئیس گروه دوستی مجالس ایران و ژاپن با سفیر جمهوری اسلامی ایران در توکیو می‌تواند در راستی آزمایی و هم‌افزایی ظرفیت‌های دیپلماتیک مجلس دوازدهم و دولت چهاردهم نقش مهمی را ایفا کند.

■ سهمیه متناسب و مشارکت فعال زنان نماینده در ترکیب

گروه‌های دوستی

بررسی تعداد قانونگذاران مجلس نمایندگان ژاپن از سال ۲۰۱۲ میلادی تاکنون حاکی از آن است که تعداد نمایندگان زن رو به افزایش بوده است. در انتخابات مجلس نمایندگان ژاپن در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۴۸ نماینده زن، انتخاب شدند. بررسی تعداد نمایندگان مجلس شورای اسلامی در ادوار مختلف به ویژه دوره یازدهم (حضور ۱۷ نماینده خانم) بیانگر حضور رو به افزایش بانوان در عرصه قانونگذاری است. توصیه می‌شود با حمایت از حضور حداقل دو نفر از بانوان نماینده در شورای اجرایی بین‌المجالس و همچنین ترکیب گروه دوستی مجلس دوازدهم با ژاپن، بستر مساعدی برای تعمیق روابط پارلمانی بین دو کشور فراهم شود.

■ توسعه دیپلماسی پارلمانی پژوهشی

نهادهای تحقیقاتی مختلفی در هر دو کشور پیرامون مطالعات قانونگذاری و حکمرانی پارلمان در حال فعالیت‌اند. شناسایی ظرفیت‌های همکاری بین مراکز پژوهشی پارلمانی دو کشور با تمرکز بر چالش‌های مشترک نظام حکمرانی، مرجعی قابل اتکا برای ریل‌گذاری راهبرد دیپلماسی پارلمانی دوجانبه بین دو کشور قلمداد می‌شود. در این میان تقویت رایزنی‌های دیپلماتیک بین رؤسای گروه دوستی دو کشور و همچنین دریافت اطلاعات میدانی از طریق وزارت امور خارجه و ایجاد رایزنی‌های دیپلماتیک بین رئیس مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی با سفیر ژاپن در تهران می‌تواند در توانمندسازی و ارتقای کارآمدی دیپلماسی

۱. مقدمه

یکی از اهداف دیپلماتیک ژاپن، کسب کرسی دائم در شورای امنیت سازمان ملل متحد است. ژاپن در کنار کشورهایمانند آلمان، هند و برزیل از حامیان افزایش شمار اعضای دائم شورای امنیت است. این امر زمانی محقق می‌شود که این کشور بتواند آرای دوسوم اعضای مجمع عمومی سازمان ملل متحد را کسب کند. از آنجایی که ۵۳ کشور عضو سازمان ملل در آسیا قرار دارند، ژاپن توسعه روابط سیاسی پایدار با غرب، کشورهای آسیایی و جهان اسلام را به صورت هم‌زمان مورد توجه قرار داده است. با توجه به اینکه ساختار سیاسی ژاپن بر اساس نظام پارلمانی بنا شده است، بخش قابل توجهی از سیاست خارجی این کشور از طریق دیپلماسی پارلمانی دنبال می‌شود. شایان ذکر است تا قبل از سال ۱۹۴۷ میلادی، «قانون اساسی میجی» یا «قانون امپراتوری مصوب سال ۱۸۸۹ میلادی» حاکم بود که اختیارات گسترده‌ای را به پادشاه داده بود، ولی پس از آن، حکمرانی پارلمان جایگزین نظام سلطنتی شد. در این گزارش با استناد به قانون اساسی مصوب سال ۱۹۴۷ ژاپن، ساختار، اهداف و ابتکارات مجلسین ژاپن در حوزه دیپلماسی پارلمانی بررسی و راهکارهایی برای توسعه روابط پایدار بین مجالس قانونگذاری دو کشور ارائه می‌شود.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز

■ گزارش «زمینه‌های فعالیت گروه دوستی پارلمان ایران و ژاپن» به شماره مسلسل ۳۳۰۲۸۳۱ توسط کارگروهی در معاونت پژوهشی مرکز پژوهش‌ها منتشر شد و در آن نگرش‌های سیاسی، مبانی همکاری‌های عملی، فرهنگی و آموزشی مشترک بین دو کشور بررسی شده است [۱].

■ مقاله «پیشینه و کارکرد مجالس دنیا: پارلمان ژاپن؛ نگاهی به چهره و ساختار»، توسط عالیه ارفعی در نشریه مجلس و پژوهش، در آبان‌ماه سال ۱۳۷۲ منتشر و در آن توضیحات خوبی در خصوص پارلمان ژاپن ارائه شده؛ اما دو نکته اساسی قابل توجه است: اول اینکه، مطالب آن قدیمی و دیگر اینکه مقاله صرفاً توصیفی بوده و

فاقد جنبه تحلیلی و ارائه راهکار است [۲].

۲-۲. سوابق تقنینی

بعد از انقلاب اسلامی ایران، تاکنون دو قانون در رابطه با ژاپن تصویب شده است که در حوزه‌های اقتصادی و حقوقی هستند. اسامی این دو قانون عبارتند از:

- قانون موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین جمهوری اسلامی ایران و ژاپن مصوب سوم آذرماه سال ۱۳۹۵ [۳].
- قانون معاهده بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت ژاپن در زمینه انتقال محکومان به حبس مصوب ۱۳ مهرماه سال ۱۳۹۴.

۳. سیر تحول قانون اساسی ژاپن

(۹۶) قانون اساسی تصریح شده است که اصلاح قانون اساسی توسط مجلسین و با رأی حداقل دوسوم قانونگذاران هر دو مجلس انجام و در یک همه‌پرسی، به آرای عمومی گذارده می‌شود. اصلاحاتی که بدین ترتیب به تصویب برسند، توسط امپراتور، به نام مردم و به‌عنوان جزء لاینفک قانون اساسی امضا و منتشر می‌شوند.

قانون اساسی سال ۱۹۴۷، اگرچه از نظر شکلی و محتوایی مطابق ماده (۷۳) اصلاحیه قانون اساسی ۱۸۸۹ تلقی می‌شود، ولی در واقع با قانون اساسی میجی تفاوت‌هایی دارد. قانون اساسی سال ۱۹۴۷ بر پایه اصولی همچون حاکمیت مردم، ایفای نقش تشریفاتی به امپراتور، نفی نظامی‌گری و احترام به حقوق شهروندی بنا شده است [۴]. در اصل

جدول ۱. سیر تحول قانون اساسی ژاپن [۵]

نقاط عطف تاریخی	زنجیره تحولات
۱۱ فوریه ۱۸۸۹	تصویب قانون اساسی میجی
۲۹ نوامبر ۱۸۹۰	تشکیل اولین مجلس امپراتوری
۳ نوامبر ۱۹۴۷	تصویب قانون اساسی جدید ژاپن
۳ مه ۱۹۴۷	لازم‌الاجرا شدن قانون اساسی جدید ژاپن
۱۹۹۶	دو تغییر در قانون انتخابات ژاپن: الف) کاهش تعداد کرسی‌های نمایندگی به ۱۸۰ کرسی، ب) تقویت تدابیر کنترلی و نظارتی برای جلوگیری از ورود پول‌های کثیف به رقابت احزاب قبل، حین و پس از انتخابات.

موظف به رعایت این قانون اساسی هستند.^۱ ساختار سیاسی این کشور مبتنی بر نظام پارلمانی است و قدمت پارلمان در این کشور به

قانون اساسی، برترین قانون کشور ژاپن است، امپراتور یا جانشین او، همچنین وزیران، اعضای مجلسین، قضات و سایر مأموران دولت

۱. اصل (۹۹) قانون اساسی

به امپراتور در حال خدمت، میکادو گفته می‌شود. برخلاف کشورهای سلطنتی، امپراتور ژاپن منبع قدرت حاکم نیست و دولت تحت نام او عمل نمی‌کند. در عوض، امپراتور نماینده دولت است و مقامات عالی را به نام دولت منصوب می‌کند.

«دوره میجی»^۱ بازمی‌گردد. تمام کارهای امپراتور در رابطه با امور کشوری براساس توصیه‌ها و تصویب هیئت دولت صورت می‌گیرد. با این حال امپراتور به عنوان رئیس کشور در مناسبت‌های سیاسی تأثیر گذار است.

۴. جایگاه پارلمان در نظام حکمرانی و قانون اساسی ژاپن

تحت اشغال ایالات متحده آمریکا بود، به همین دلیل از منظر تقسیم‌بندی بلوک قدرت، در جبهه مقابل اتحاد جماهیر شوروی قرار داشت، ولی بعد از پایان جنگ سرد و فروپاشی نظام دو قطبی، این کشور از لاک انزوا خارج و فضای مساعدتری برای توسعه روابط با کشورهای آسیایی فراهم شده است. پارلمان ژاپن معروف به «دایت ملی»^۳ به عنوان عالی‌ترین و تنهاترین مرجع قانونگذاری،^۴ شامل «مجلس نمایندگان»^۵ و «مجلس مشاوران»^۶ است.^۷ تأسیس دایت ملی به سال ۱۹۴۷ بازمی‌گردد [۶]. در فصل چهارم قانون اساسی (اصول ۴۱ تا ۶۴ قانون اساسی) به ساختار، وظایف و مأموریت دایت ملی اشاره شده است. قوه مجریه از امپراتور و کابینه تشکیل شده است و شامل نخست‌وزیر و نوزده وزیر است که هفده نفر آن از قانونگذاران مجلس نمایندگان و سه نفر دیگر از قانونگذاران مجلس مشاوران هستند.

سیاست ژاپن در قرن نوزدهم و نیمه نخست قرن بیستم براساس راهبرد «کشور قدرتمند ارتش نیرومند» شکل گرفت، اما پس از شکست ژاپن در جنگ جهانی دوم راهبرد «کشور قدرتمند، اقتصاد نیرومند» جایگزین آن شد. «یوشیدا شیگرو»^۲، نخست‌وزیر وقت ژاپن (۱۹۵۴-۱۹۴۶) دکترینی را طراحی کرد که تا ۳۰ سال پس از وی نیز همچنان بر روابط خارجی ژاپن حاکم بود. ماهیت اصلی این دکترین بر دو عنصر حضور کم‌رنگ در سیاست بین‌الملل (به‌ویژه حوزه نظامی) و توانمندسازی اقتصاد بین‌الملل بنا شده بود.

در دوران پس از جنگ جهانی دوم، ژاپن به دلیل نگرش نظامی حاکم بر جنگ سرد نقش تعیین‌کننده‌ای در سیاست بین‌الملل نداشت. زیرا توکیو بدون قید و شرط در برابر نیروهای متحد تسلیم شده بود. ژاپن در فاصله سال‌های ۱۹۴۵ تا ۱۹۵۲

تصویر ۱. وزرای امور خارجه، اقتصاد و دفاع از قانونگذاران حزب لیبرال دمکرات مجلس نمایندگان

کی‌هارا مینوری^۱
وزیر دفاع

سائیتو کین^۹
وزیر اقتصاد، تجارت و صنعت

خانم کامی کاوا یوکو^۸
وزیر خارجه

1. Meiji Era

دوره میجی به دوره چهل و پنج ساله از امپراتور می‌جی (بیست و سوم اکتبر ۱۸۶۸ تا سی‌ام ژوئیه ۱۹۱۲) اطلاق می‌شود که پس از او، امپراتور تای شو بر تخت سلطنت نشست و دوره تای شو آغاز شد.

2. Yoshida Shigeru

3. National Diet

5. House of Representatives

6. House of Councillors

8. Kamikawa Yoko

9. Saito Ken

10. Kihara Minoru

۴. اصل (۴۱) قانون اساسی ژاپن

۷. اصل (۴۲) قانون اساسی ژاپن

تصویر ۲. هیئت دولت ژاپن (ژوئن ۲۰۲۴) [۷]

بالای شفافیت‌گرایی و مقابله با فساد در نظام حکمرانی
پارلمان ژاپن است.

رئیس مجلس نمایندگان حداکثر می‌تواند برای چهار سال این سمت را در اختیار داشته باشد و معمولاً از بین اعضای ارشد حزب حاکم انتخاب می‌شود. نایب رئیس نیز رهبر حزب اقلیت مجلس نمایندگان است. رئیس مجلس نمایندگان مجاز است با اعمال قدرت پلیس، نظم را در کمیسیون‌های مجلس حفظ کند و بنا به درخواست او، نیروهای «پلیس ملی»^۲ مسئولیت استقرار نظم در صحن مجلس و کمیته‌های تخصصی را بر عهده دارند.^۳

«رئیس قضاات دیوان عالی کشور»^۱ راهیئت وزیران معرفی و حکم او توسط امپراتور توشیح می‌شود. هیئت دولت در اجرای وظایف و اعمال اختیارات خود به طور دسته جمعی در قبال پارلمان مسئولیت دارد. این امر باعث ارتقای کارآمدی و شفاف‌سازی عملکرد هیئت وزیران و از طرفی ارتقای پاسخ‌گویی قوه مجریه به نمایندگان مردم شده است که از مصادیق آن می‌توان به استعفای هم‌زمان چهار وزیر لیبرال دمکرات (وزرای صنعت، اقتصاد، داخلی و کشاورزی) دولت فومیو کیشیدا براساس مسئولیت دسته جمعی هیئت وزیران در برابر فساد اشاره کرد. این امر نشانگر اهمیت

تصویر ۳. نشان دایت ملی و مجلس نمایندگان ژاپن

نشان مجلس نمایندگان

نشان مجلس قانونگذاری ژاپن (دایت ملی)

1. Chief Judge of the Supreme Court
2. National Police Agency

۳. فصل سوم، اصل (۱۹) قانون آیین‌نامه داخلی پارلمان ژاپن.

نمایندگان و شورا مسئولیت دارند که مصدافی از حکمرانی پارلمان در این کشور است.^۴ هر دو مجلس دایت ملی با نظام انتخاباتی دومرحله‌ای نخست‌وزیر را تعیین می‌کنند. طبق قانون اساسی، اگر هر دو مجلس در مورد یک نامزد مشترک به توافق نرسند، یک کمیته مشترک تشکیل و باید در فاصله ۱۰ روز کاری، به توافق برسند، در غیر این صورت، تصمیم مجلس نمایندگان، تصمیم دایت ملی است.

شرایط انتخاب اعضای دو مجلس و شرایط انتخاب کنندگان در قانون اساسی مشخص شده است و هیچ‌گونه تبعیضی از لحاظ نژاد، جنس، موقعیت اجتماعی، اصالت خانوادگی، ثروت یا درآمد وجود ندارد.^۱ با استناد به اصل (۶۵) قانون اساسی، قوه مجریه در اختیار «هیئت وزیران»^۲ شامل نخست‌وزیر و سایر وزیران است. نخست‌وزیر و سایر وزیران باید «غیر نظامی»^۳ باشند. هیئت‌وزیران در انجام امور مربوط به قوه مجریه به‌طور مشترک در برابر مجالس

تصویر ۴. امپراتور، نخست‌وزیر و رؤسای مجالس نمایندگان و مشاوران

هایدهیسا اُتسُجی^۷
رئیس مجلس مشاوران از اوت ۲۰۲۲ از
حزب لیبرال دمکرات

فوکوشیرو ناکاگا^۶
رئیس مجلس نمایندگان از چهارم اکتبر
۲۰۲۳ از حزب لیبرال دمکرات

فومیو کیشیدا^۵
نخست‌وزیر ژاپن
عضو مجلس نمایندگان از حزب لیبرال دمکرات

ناروهیتو
امپراتور ژاپن از سال ۲۰۱۹

• برگزاری جلسات

مذاکرات قانونگذاران در صحن مجلس به‌صورت علنی برای مردم پخش و با تقاضای حداقل دوسوم از نمایندگان حاضر، جلسه به‌صورت غیر علنی برگزار می‌شود.^۸ هر یک از مجلسین، مشروح مذاکرات نمایندگان را ثبت و نگهداری می‌کنند. صورت جلسه تمام مذاکرات به استثنای جلسات محرمانه، باید چاپ و به اطلاع مردم رسانده شود.

جدول ۲. اجلاس‌های مجلس نمایندگان

توضیحات	انواع جلسات
جلسات عادی در ماه دسامبر شروع و به مدت ۱۵۰ روز ادامه دارد.	اجلاس عادی
اجلاس‌های فوق‌العاده، با درخواست حداقل یک‌چهارم نمایندگان و تأیید هیئت‌دولت، به‌طور معمول دو بار در سال برگزار می‌شود.	اجلاس فوق‌العاده
اجلاس ویژه را درحقیقت می‌توان شیوه اجرایی تحقق اصل (۵۴) قانون اساسی ژاپن تلقی کرد. بر طبق این ماده پس از انحلال مجلس نمایندگان لازم است مقدمات انتخابات عمومی طرف مدت ۴۰ روز برگزار و پارلمان باید ظرف ۳۰ روز از تاریخ انتخابات تشکیل شود.	اجلاس ویژه

۱. اصل (۴۴) قانون اساسی

2. Cabinet
3. Civilian

۴. اصل (۶۶) قانون اساسی

5. Fumio Kishida
6. Fukushima Nukaga
7. Hidehisa Otsuji

۸. اصل (۵۷) قانون اساسی

دایت ملی ارائه می‌دهد. اصل (۹۰) قانون اساسی ژاپن به این نهاد استقلال قابل توجهی داده است. حسابرسی درآمدها و مخارج کشور همه‌ساله توسط این هیئت بررسی و همراه با گزارش سالیانه حسابرسی بلافاصله پس از مهلت مقرر توسط هیئت وزیران تقدیم مجلسین می‌شود.

• دادگاه رسیدگی به کفایت قضات

در اصل (۶۴) قانون اساسی، به تشکیل دادگاه رسیدگی به کفایت قضات اشاره شده است [۹]. در این اصل تصریح شده که مجلسین ژاپن برای محاکمه قضاتی که مقدمات برکناری آنها فراهم شده است، دادگاهی مرکب از اعضای هر دو مجلس تشکیل خواهد داد. موارد اتهام به موجب قانون تعیین خواهد شد.

• مصونیت پارلمانی

به جز مواردی که در قانون پیش‌بینی شده است، نمایندگان مجلسین رانمی‌توان در هنگامی که پارلمان در حال فعالیت است و هنوز منحل یا پایان نیافته، دستگیر کرد. چنانچه عضوی قبل از گشایش دوره اجلاسیه بازداشت شود، به درخواست مجلس مربوط، باید در طول دوره اجلاسیه آزاد باشد.^۱ نمایندگان در خارج از پارلمان، مسئول سخنرانی‌ها و مباحثی که در مجلسین ابراز کرده‌اند، نخواهند بود.^۲

• دیوان محاسبات

«هیئت حسابرسی ژاپن» تنها نهاد منحصر به فرد است که هیئت‌مدیره آن کاملاً از پارلمان و هیئت‌دولت مستقل است. این هیئت هزینه‌های دولت را بررسی می‌کند و گزارش سالیانه را به

۵. مجلس نمایندگان

قانونگذاران هر دو مجلس نمایندگان و مشاوران انجام می‌شود، ولی اگر رأی مجلس مشاوران با رأی قانونگذاران مجلس نمایندگان تفاوت داشته باشد، رأی مجلس نمایندگان فصل‌الخطاب خواهد بود. از طرفی تنها، مجلس نمایندگان از صلاحیت رأی عدم اعتماد به دولت برخوردار است. در این حالت، هیئت‌دولت منحل و انتخابات زودرس پارلمانی برگزار می‌شود.

مجلس نمایندگان یا «مجلس سفلی»،^۳ رکن قانونگذاری ژاپن است و مهم‌ترین کنشگر آن، احزاب سیاسی‌اند، زیرا حزب حاکم و دارای اکثریت با انتخاب نخست‌وزیر، سکان قدرت اجرایی را نیز در اختیار می‌گیرد. به همین دلیل طبق اصول (۷ و ۴۵) قانون اساسی ژاپن، حق انحلال مجلس توسط نخست‌وزیر تنها به مجلس نمایندگان محدود شده است. هر چند در ژاپن انتخاب نخست‌وزیر توسط

تصویر ۵. صحن مجلس نمایندگان ژاپن

۱. اصل (۵۰) قانون اساسی
۲. اصل (۵۱) قانون اساسی

• انحلال مجلس نمایندگان

هیئت دولت به دنبال پیشنهاد نخست وزیر و با استناد به اصول (۷) و (۴۵) قانون اساسی، می تواند منحل شود. با استناد به فصل پنجم قانون اساسی، اگر مجلس نمایندگان به کابینه رأی عدم اعتماد بدهد، دو حالت زیر متصور است:

- کابینه باید به طور دسته جمعی استعفا دهد؛
- مجلس نمایندگان ظرف ۱۰ روز منحل شود.

بر اساس همین اختیار، مجلس نمایندگان از لحاظ قانونی دارای جایگاه حقوقی بالاتری نسبت به مجلس مشاوران است.

• دوره نمایندگی

دوره مجلس نمایندگان چهار سال است، اما در صورت انحلال مجلس، دوره نمایندگی، پیش از مدت مقرر پایان می یابد.^۸

• کمیته های پارلمانی

مجلس نمایندگان دارای ۱۷ کمیته دائمی، ۹ کمیته ویژه و یک کمیسیون قانون اساسی است.

• فرایند قانونگذاری

چنانچه رأی دو مجلس در خصوص تعیین نخست وزیر، تدوین بودجه، تنظیم قراردادها و تعیین مدت جلسات متفاوت باشد، اگر ظرف مدتی معین پس از رأی مجلس نمایندگان، در مجلس مشاوران رأی گیری انجام نشود، رأی مجلس نمایندگان به عنوان رأی دایت ملی در نظر گرفته می شود.

• فرایند رأی گیری

رسمیت یافتن جلسات هر یک از دو مجلس موکول به حضور حداقل یک سوم مجموع اعضا خواهد بود. در صورت تساوی آراء، نظر رئیس مجلس تعیین کننده خواهد بود.^۹

• وظایف رئیس مجلس

طبق اصل (۱۱۶) فصل چهاردهم قانون آیین نامه داخلی پارلمان ژاپن، هر گونه اظهارات و اقدام نماینده ای که موجب اخلال و بی نظمی در فعالیت پارلمان شود، رئیس مجلس می تواند به او تذکر دهد یا نماینده را اواردار کند که اظهاراتش را پس بگیرد. در صورتی که عضو خاطی از این دستورات اطاعت نکند، رئیس مجلس می تواند تا پایان رسیدگی، نماینده را از صحبت منع کرده یا او را به ترک صحن پارلمان مجبور کند. اگر مجلس از کنترل خارج شود و بیش از حد هرج و مرج شود، رئیس مجلس می تواند به طور موقت جلسه را به حالت تعلیق در آورد یا آن روز را به تعویق بیندازد.

• تصویب بودجه

هیئت وزیران لایحه بودجه سالیانه کشور را تهیه و به مجلسین تقدیم می کند.^۱ در فواصل معین و حداقل سالی یک بار، هیئت وزیران وضعیت مالی کشور را به مجلسین و مردم گزارش می دهد.^۲ به منظور تأمین کسر بودجه، می توان با مجوز مجلسین یک «صندوق ذخیره احتیاطی»^۳ تشکیل داد که وجوه آن با مسئولیت هیئت وزیران هزینه می شود. برای تمامی پرداخت ها از صندوق ذخیره احتیاطی، هیئت وزیران باید متعاقباً موافقت مجلسین را جلب کند.^۴ قبول هر گونه هزینه و تعهدی توسط دولت فقط با مجوز مجلسین امکان پذیر است.^۵ تمامی «اموال دربار امپراتور» نیز متعلق به دولت است. مجلسین مخارج دربار امپراتور را در بودجه منظور خواهد کرد. هیچ گونه اموال یا وجوه دولتی صرف کمک و یا نگهداری مؤسسه یا انجمن مذهبی، آموزشی، خیریه و بشردوستانه نمی شود، مگر اینکه تحت نظارت مقامات دولتی باشد.^۷

۶. مجلس مشاوران

در این بخش به ساختار، وظایف و مأموریت های «مجلس مشاوران»^{۱۰} یا «مجلس علیا»^{۱۱} اشاره می شود.

۱. اصل (۸۶) قانون اساسی
۲. اصل (۹۱) قانون اساسی

3. Reserve Fund

۴. اصل (۸۷) قانون اساسی
۵. اصل (۸۵) قانون اساسی

6. Property of the Imperial Household

۷. اصل (۸۹) قانون اساسی
۸. اصل (۴۵) قانون اساسی
۹. اصل (۵۶) قانون اساسی

10. House of Councillors

11. Upper House

تصویر ۶. صحن مجلس مشاوران ژاپن

• تعداد کرسی‌ها

مجلس مشاوران دارای ۲۴۵ کرسی است که اعضای آن از بین شهروندان بالاتر از ۳۰ سال و از طریق انتخابات برگزیده می‌شوند. ۱۴۷ نماینده با رأی مستقیم مردم و ۹۸ نماینده نیز از سوی احزاب به تناسب میزان آرای که در انتخابات سراسری کسب کرده‌اند، معرفی می‌شوند.

• دوره نمایندگی

دوره نمایندگی سناتورهای مجلس مشاوران ۶ سال است و انتخابات برای تعیین سقف اعضای آن هر سه سال، یک‌بار انجام می‌شود.^۱ هر سه سال با برگزاری انتخابات، نیمی از اعضای آن تجدید می‌شوند و برخلاف مجلس نمایندگان، قابل انحلال نیست.

• وظایف و مأموریت

در صورت انحلال مجلس نمایندگان، انتخابات عمومی باید در مدت چهل روز از تاریخ انحلال انجام شود و مجلسین ظرف سی روز از تاریخ انتخابات باید جلسه را برگزار کنند. هم‌زمان با انحلال مجلس نمایندگان، مجلس مشاوران نیز تعطیل می‌شود، البته دولت می‌تواند در موارد اضطراری، از قانونگذاران مجلس مشاوران برای تشکیل جلسه اضطراری دعوت کند و تصمیمات مأخوذه در اجلاس مجلس مشاوران موقتی خواهد بود و در صورتی که مجلس نمایندگان ظرف ۱۰ روز از تاریخ گشایش اجلاس بعدی دایت ملی، آن را تصویب نکند، مصوبه مجلس مشاوران کان‌لم‌یکن تلقی خواهد شد.^۲

۷. نظام انتخاباتی مجلسین ژاپن

باشند، حق رأی دادن در انتخابات را دارند. در انتخابات این مجلس، بین ۳ تا ۵ کرسی انتخاباتی وجود دارد. رأی‌دهندگان به تعداد حوزه‌های انتخابیه رأی نمی‌دهند، بلکه تنها یک رأی دارند. نمایندگان مجلسین ژاپن براساس «نظام رأی‌گیری موازی» انتخاب می‌شوند. مجلس نمایندگان دارای ۴۶۵ کرسی است.

شرایط نامزدی برای شرکت در انتخابات مجلس ژاپن آسان است، به گونه‌ای که هر شهروند می‌تواند در انتخابات به شکل مستقل نامزد شود. داشتن سن بالاتر از ۲۵ سال (در مورد مجلس مشاوران ۳۰ سال) و ملیت ژاپنی از جمله شرایط نامزدی در انتخابات مجلس ژاپن است. تمامی اتباع ژاپنی که به سن ۲۰ سالگی رسیده

۱. اصل (۴۶) قانون اساسی
۲. اصل (۵۴) قانون اساسی

شکل ۱. نمودار تعداد قانونگذاران مجلس نمایندگان

نامزدهایی که بیشترین رأی را بیاورند می‌توانند متصدی مقام نمایندگی در مجلس نمایندگان باشند. طول مدت هر دوره این مجلس ۴ سال است، در حالی که دولت می‌تواند هر زمانی آن را منحل کند و خواستار انتخابات جدید شود.

۸. احزاب مجلس نمایندگان

تصویر ۷. کنتا ایزومی^۲ - رهبر حزب مخالف (حزب اقلیت)
از حزب دمکراتیک مشروطه

حزب دمکراتیک ژاپن در تاریخ ۱۹۹۸ تأسیس شد و دومین حزب بزرگ سیاسی ژاپن است و با تنزل موقعیت احزاب کمونیست و سوسیال دمکرات، آرای مخالف به سمت حزب دمکراتیک جذب شده است.

در نظام حکمرانی ژاپن، احزاب سیاسی نقش تعیین کننده‌ای در صحنه سیاست کشور دارند و آزادی احزاب سیاسی در قانون اساسی ۱۹۴۷ تضمین شده است. به‌طور کلی احزاب متعددی بعد از جنگ جهانی دوم شکل گرفته و به شهرت ملی رسیده و در پارلمان ایفای نقش کرده‌اند. حزب اکثریت در دایت ملی، مهم‌ترین گلوگاه‌های قدرت را در هیئت دولت و نهاد قانونگذاری در اختیار خواهد داشت، به همین دلیل رقابت فشرده‌ای بین احزاب سیاسی برای پیروزی در مجلسین ژاپن وجود دارد. حزب لیبرال دمکرات، حزب دمکراتیک ژاپن، حزب کمونیست ژاپن و حزب سوسیال دمکرات، مهم‌ترین احزاب مجلسین ژاپن را تشکیل می‌دهند. در حال حاضر، حزب لیبرال دمکرات، قدرت را در قوای سه‌گانه در اختیار دارد. به‌حزبی که بعد از حزب اکثریت، بیشترین کرسی‌های مجلس نمایندگان را به‌دست آورده است، «حزب مخالف»^۱ می‌گویند.

1. Opponent Party
2. Kenta Izumi

جدول ۳. احزاب اصلی مجلس نمایندگان [۱۰]

تعداد کرسی	رئیس حزب	سال تأسیس	نام و نشان حزب
۴۶۵ از ۲۵۹ (%۵۵/۷)	 فومی کیشیدا ^۲	۱۹۵۵	 حزب لیبرال دمکرات ^۱
۴۶۵ از ۹۶ (%۲۰/۶)	 کنتا ایزومی	۲۰۱۷	 حزب دمکراتیک قانون اساسی ^۳
۴۶۵ از ۴۱ (%۸/۸)	 نوبیوکی بابا ^۵	۲۰۱۵	 حزب نوآوری ^۴
۴۶۵ از ۳۲ (%۶/۸)	 ناتسو یاماگوچی ^۷	۱۹۹۸	 حزب کمئیتو ^۶
۴۶۵ از ۱۱ (%۲/۴)	 یوچیرو تاماکی ^۹	۲۰۱۸	 حزب دمکراتیک برای مردم ^۸
۴۶۵ از ۱۰ (%۲/۱)	 توموکو تامورا ^{۱۱}	۱۹۹۶	 حزب کمونیست ^{۱۰}
۴۶۵ از ۳	 تارو یاماموتو ^{۱۳}	۲۰۱۹	 ریوا شینسنگومی ^{۱۲}
۴۶۵ از ۱	 میزو هو فوکوشیما ^{۱۵}	۱۹۹۶	 حزب سوسیال دمکراتیک ^{۱۴}
۴۶۵ از ۱۲ (%۲/۵)			نمایندگان مستقل

1. Liberal Democratic Party of Japan (LDP)
2. Fumio Kishida
3. Constitutional Democratic Party of Japan
4. Japan Innovation Party
5. Nobuyuki Baba
6. Komeito
7. Natsuo Yamaguchi
8. Democratic Party for the People
9. Yuichiro Tamaki
10. Japanese Communist Party
11. Tomoko Tamura
12. Reiwa Shinsengumi
13. Taro Yamamoto
14. Social Democratic Party (Japan)
15. Mizuho Fukushima

• طرح سؤال

قانونگذاران مجلسین ژاپن می‌توانند در رابطه با رفع ابهام‌های پیرامون یک موضوع خاص یا توضیح درباره سیاست‌های کلان ملی از اعضای هیئت‌دولت و نخست‌وزیر سؤال کنند. طرح سؤال حتماً باید در سطح ملی باشد و ارسال سؤالات کتبی برای اعضای هیئت‌دولت باید به تأیید رئیس مجلس نیز برسد. این موضوع باعث افزایش ارتقای کیفیت و کاهش کمی تعداد سؤالات شده و موجب شده است وقت مجلس با سؤالات محلی و منطقه‌ای تلف نشود.

چنانچه رئیس مجلس، سؤال نماینده‌ای را تأیید نکند، نماینده سؤال‌کننده حق اعتراض دارد و در صورت اعتراض، رئیس مجلس می‌تواند در رابطه با آن سؤال رأی‌گیری کند. در صورت تأیید یک سؤال توسط رئیس مجلس یا نمایندگان مجلس، آن سؤال برای اعضای کابینه ارسال می‌شود. در نتیجه یکی از مزیت‌های نظارتی دایت ملی، ضابطه‌مندسازی سؤالات و منطقی‌سازی طرح آنها در صحن مجلس است. اعضای کابینه موظفند ظرف مدت ۷ روز به سؤال کتبی نماینده یا نمایندگان پاسخ دهد. چنانچه در این مدت امکان پاسخ‌گویی نباشد، هیئت‌دولت باید دلیل منطقی برای تعویق سؤال را داشته باشد.

• استیضاح وزرا

مجلس نمایندگان حق استیضاح و عزل هیچ‌کدام از اعضای قوه مجریه را ندارد، ولی در صورت تخلف اعضای قوه مجریه از قوانین، پارلمان می‌تواند از آنها در دادگاه شکایت کند و هیئتی از میان اعضای هر دو مجلس تشکیل دهد تا در دادگاه حاضر شده و از نظر مجلس دفاع کند.

یکی از وظایف مجلسین ژاپن براساس اصل (۶۲) قانون اساسی، نظارت و کنترل بر قوه مجریه است که مهم‌ترین ابعاد آن عبارتند از:

• نظارت بر رفتار نمایندگان

هریک از مجلسین ضوابط مربوط به جلسات، آیین کار و نظام‌نامه داخلی خود را تصویب می‌کند و می‌تواند اعضای خود را به سبب رعایت نکردن مسائل انضباطی تنبیه کند. در هر صورت برای اخراج یک عضو، رأی موافق حداقل دوسوم از اعضای حاضر ضروری است.^۱ مجلسین برای محاکمه قضاتی که مقدمات برکناری آنها آماده شده است، دادگاهی مرکب از اعضای هر دو مجلس تشکیل می‌دهد. موارد اتهام به موجب قانون تعیین خواهد شد.^۲

• تصویب اعتبارنامه

حل و فصل اختلافات در مورد صلاحیت اعضای هر مجلس به عهده همان مجلس خواهد بود. در هر صورت «رد سمت نمایندگی هر یک از نمایندگان»^۳ باید به تصویب حداقل دوسوم از نمایندگان حاضر در جلسه برسد.^۴

• رأی اعتماد و عدم اعتماد

در صورتی که مجلس نمایندگان به هیئت‌وزیران «رأی عدم اعتماد»^۵ دهد، هیئت‌وزیران به صورت دسته جمعی استعفا خواهد کرد، مگر آنکه مجلس نمایندگان ظرف ۱۰ روز منحل شود.^۶

• تحقیق و تفحص

هریک از مجلسین ژاپن می‌تواند در مورد دولت تحقیق و تفحص کند و در صورت لزوم خواستار «حضور و گواهی شهود»^۷ و ارائه اوراق و اسناد لازم شود.^۸ نخست‌وزیر و وزرا، صرف‌نظر از اینکه عضو مجلسین باشند یا نباشند، می‌توانند برای بیان نظرات‌شان در مورد لوایح، هر زمان که لازم بدانند، در هر یک از مجلسین حاضر شوند.^۹

۱. اصل (۵۸) قانون اساسی

۲. اصل (۶۴) قانون اساسی

۳. اصل (۵۵) قانون اساسی

۴. اصل (۶۹) قانون اساسی

۵. اصل (۶۲) قانون اساسی

۶. اصل (۶۳) قانون اساسی

3. Deny a Seat to any Member

5. Non-Confidence Resolution

7. Presence and Testimony of Witnesses

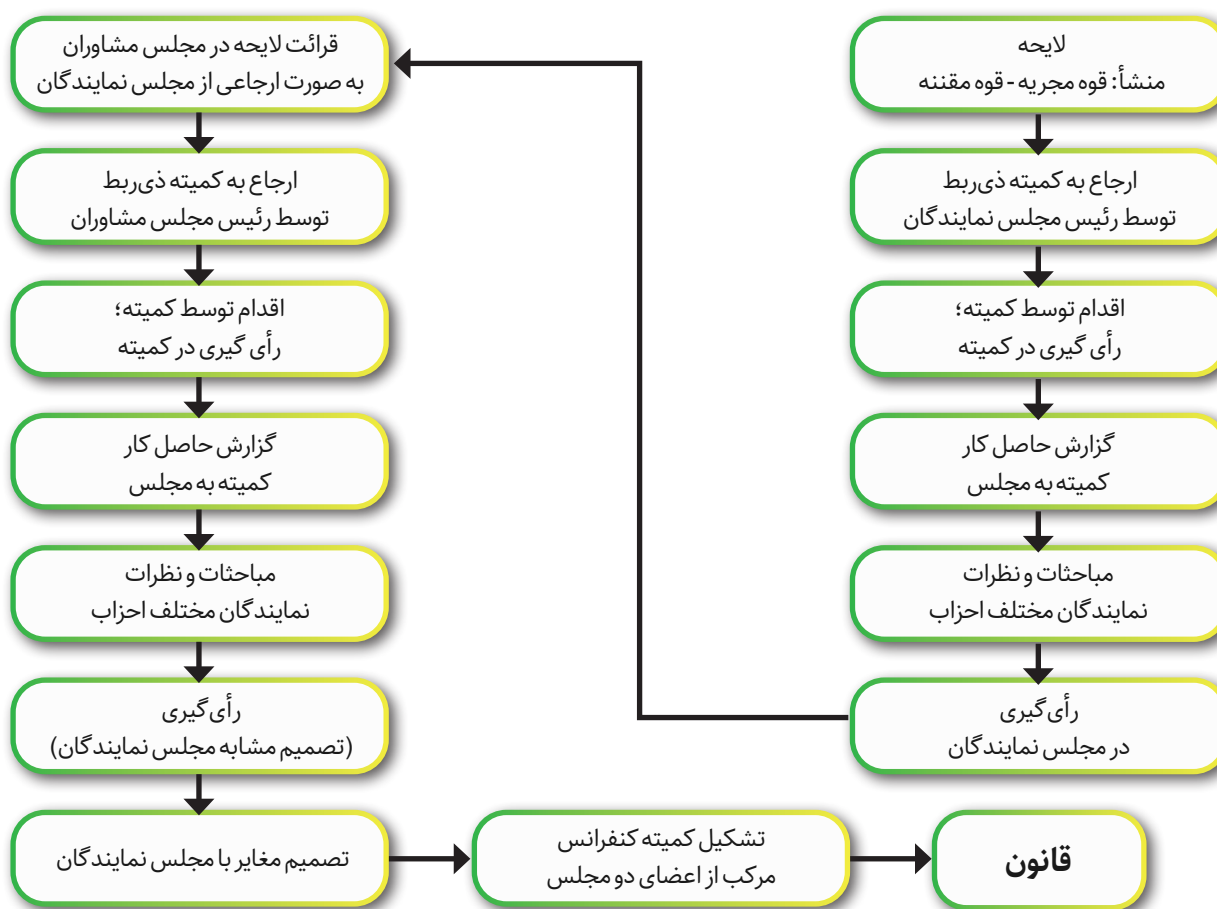
۱۰. فرایند قانونگذاری

پس از تصویب مجدد حداقل دوسوم اعضای مجلس نمایندگان، به صورت قانون در می آید. لایحه بودجه نیز ابتدا باید در مجلس نمایندگان مطرح شود. در صورتی که تصمیم مجلس مشاوران پس از بررسی بودجه، خلاف نظر مجلس نمایندگان باشد و نتوان از طریق تشکیل «کمیته مشترک مجلسین» به توافق رسید، یا چنانچه مجلس مشاوران نتواند ظرف سی روز به جز ایام تعطیل از تاریخ دریافت لایحه بودجه مصوب مجلس نمایندگان، تصمیم قطعی را اتخاذ کند، تصمیم مجلس نمایندگان، تصمیم مجلسین (دایت ملی) تلقی خواهد شد.^۱ برای تبدیل لوایح به قانون، ابتدا باید لایحه مذکور توسط هر دو مجلس تصویب شود، امضای وزیران کابینه باشد، توسط نخست‌وزیر امضا و سپس در نهایت توسط امپراتور توشیح شود.

نخست‌وزیر یکی از اعضای دو مجلس است و توسط نمایندگان دو مجلس انتخاب می‌شود و موظف است که همه لوایح و گزارش امور داخلی و خارجی را به مجالس نمایندگان و شورارائه دهد. طبق اصل (۷۴) قانون اساسی، تمامی مصوبات و تصمیمات هیئت دولت علاوه بر امضای وزیر مسئول، امضای نخست‌وزیر را نیز لازم دارد و با استناد به اصل (۷۲) قانون اساسی، نخست‌وزیر به عنوان نماینده قوه مجریه، لوایح را به پارلمان ارائه می‌کند. یک لایحه فقط پس از تصویب هر دو مجلس به قانون تبدیل می‌شود، مگر آنکه ترتیب دیگری در قانون اساسی پیش‌بینی شده باشد. در صورتی که لایحه‌ای به وسیله مجلس نمایندگان به تصویب برسد، ولی مجلس مشاوران تصمیمی مغایر با آن را اتخاذ کند، لایحه مزبور

شکل ۲. فرایند قانونگذاری در ژاپن (با فرض اینکه لایحه مفروض اول به مجلس نمایندگان تقدیم شده است)

۱. اصل (۶۰) قانون اساسی

روابط پایدار با مجلسین ژاپن تحقق نخواهد یافت. در حال حاضر «حزب لیبرال دمکراتیک» بیشترین کرسی‌های دایت ملی را در اختیار دارد و ریل‌گذاری نقشه راه دیپلماتیک فراکسیون‌های مجلس دوازدهم، می‌تواند تحول نوینی را در عرصه دیپلماسی پارلمانی رقم بزند. در این میان اقدام فراکسیون مجلس دوازدهم برای تعیین رابط دیپلماتیک، ابتکاری نوین برای بهره‌برداری از تمامی ظرفیت‌های دیپلماسی پارلمانی تلقی می‌شود. مسئولیت جمعی اعضای هیئت دولت ژاپن در برابر مجالس نمایندگان و شورا، این فرصت را برای هیئت‌های دیپلماتیک مجلس دوازدهم به وجود آورده است که با تقویت تماس دیپلماتیک با قانونگذاران تأثیرگذار مجلسین ژاپن، به صورت غیرمستقیم به توانمندسازی دیپلماسی رسمی بین دو کشور نیز کمک کند. تبیین دیپلماسی پارلمانی موزاییکی و تفکیک قانونگذاران و کمیته‌ها براساس نقش و اهمیت آنان در فعالیت‌های دیپلماتیک مجلسین ژاپن، یکی دیگر از پیشران‌های ایجاد پارلمانی متوازن بین دو کشور است.

با توجه به حضور قابل توجه زنان در مجلسین ژاپن، استفاده هوشمندانه از زنان در ترکیب گروه دوستی مجلس دوازدهم با ژاپن، یکی دیگر از پیشران‌های توسعه روابط پارلمانی با ژاپن است. در این میان اشتراک گذاری تجارب مراکز پژوهشی پارلمانی دو کشور به‌ویژه در حوزه دیپلماسی پارلمانی و فناوری‌های نوظهور همچون هوش مصنوعی نیز می‌تواند بخشی از راهکار توسعه روابط پارلمانی دوجانبه با استفاده از ظرفیت‌های دیپلماسی پارلمانی پژوهشی باشد. نکته دیگر اینکه، سفیران به‌عنوان پیشانی و دیده‌بان جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور، از نزدیک تحولات داخلی و توزیع قدرت در کشور هدف را رصد و پایش می‌کنند. به همین دلیل توصیه می‌شود از طریق اداره کل امور بین‌الملل مجلس شورای اسلامی، رابطه منطقی و پایداری بین رؤسای گروه دوستی با سفیران متناظر جمهوری اسلامی ایران از طریق وزارت امور خارجه برقرار شود. برای مثال اشتراک گذاری داده‌ها و اطلاعات میدانی بین رئیس گروه دوستی مجالس ایران و ژاپن با سفیر جمهوری اسلامی ایران در توکیو می‌تواند هم‌افزایی ظرفیت‌های دیپلماتیک مجلس دوازدهم و دولت چهاردهم با استناد به داده‌های متقن میدانی را افزایش دهد.

ساختار سیاسی ژاپن براساس نظام پارلمانی دو مجلسی بنا شده است و براساس قانون اساسی سال ۱۹۴۷ میلادی، قدرت امپراتور در فرایند تصمیم‌گیری پایان یافت و حکمرانی پارلمان جایگزین آن شده است. در اصل (۶۱) قانون اساسی به صلاحیت مجلسین ژاپن در خصوص تصویب عهدنامه‌ها اشاره شده است که مصداقی از نقش آفرینی قانونگذاران ژاپن در حوزه دیپلماسی پارلمانی است. هیئت دولت در اجرای وظایف و اعمال اختیارات خود به‌طور دسته جمعی در قبال پارلمان مسئولیت دارد و تمامی وزیران سابقه حضور در ادوار مختلف پارلمان را داشته‌اند که این امر باعث شده است هم دولت و هم قوه مقننه از سختی‌های کار یکدیگر آگاهی کامل داشته باشند. از طرفی تمامی اعضای هیئت دولت از جمله وزرای کلیدی همچون وزیر امور خارجه، عضو حزب اکثریت در مجلسین ژاپن هستند و مواضع حزب حاکم بر پارلمان به صورت مستقیم بر دیپلماسی رسمی ژاپن نیز تأثیر می‌گذارد. به همین دلیل هرگونه ابتکار و نوآوری که به گسترش روابط فراکسیون‌های مجلس شورای اسلامی با رهبران حزب یا ائتلاف حاکم بر پارلمان منجر شود به صورت مستقیم به توسعه روابط رسمی بین دو کشور در تمامی زمینه‌ها کمک می‌کند. نکته دیگر اینکه برخی رؤسای کمیته‌های تخصصی و همچنین برخی وزرای هیئت دولت ژاپن را زنان تشکیل داده‌اند، به همین دلیل حضور حداقل دو نفر از بانوان نماینده مجلس شورای اسلامی در ترکیب گروه دوستی پارلمانی ایران و ژاپن، می‌تواند زمینه‌های مساعدتری را برای گسترش روابط دو کشور فراهم کند. یکی دیگر از ظرفیت‌های توسعه روابط پارلمانی، اشتراک گذاری و ترسیم دغدغه‌های مشترک توسط مراکز پژوهشی و سیاستی دو کشور است.

ابتکار عمل و خلاقیت در استفاده از ظرفیت‌های دیپلماتیک فراکسیون‌های مجلس دوازدهم همچون فراکسیون انقلاب اسلامی، فراکسیون اقلیت، فراکسیون نمایندگان مستقل یا فراکسیون زنان بسیار حائز اهمیت است. باز خورد دیپلماسی پارلمانی فراکسیون پایه در کشورهای دارای نظام پارلمانی همچون ژاپن از اهمیت بالایی برخوردار است و تازمانی که احزاب قوی، کارآمد و تأثیرگذار در مجلس شورای اسلامی شکل نگیرد، انتفاع حداکثری از ظرفیت دیپلماتیک فراکسیون‌های قوه مقننه برای توسعه

- [۱]. معاونت پژوهشی، زمینه‌های فعالیت گروه دوستی پارلمان ایران و ژاپن، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۷۶.
- [۲]. ارفعی، عالیہ. پیشینه و کارکرد مجالس دنیا: پارلمان ژاپن؛ نگاهی به چهره و ساختار، فصلنامه مجلس و پژوهش، ۱۳۷۲.
- [۳]. سازمان ملی قانون و مقررات.
- [Online]. Available: <https://qavanin.ir/Law/TreeText/256320>. [Accessed 1403 02 01].
- [4]. C. Tamás, "The Birth of the Parliamentary Democracy in Japan", vol. 33, pp. 142-112, 2012.
- [5]. F. a. Commitee, "japans-postwar-constitution," 23 12 1985. [Online]. Available: <https://www.cfr.org/japan-constitution/japans-postwar-constitution>. [Accessed 02 11 2023].
- [۶]. همتی، مجتبی. بررسی و تحلیل ارکان حکومت محلی در ژاپن، مجلس و پژوهش، دوره اول، ۱۳۹۷.
- [7]. "Prime Ministers Office of Japan", 28 09 2023. [Online]. Available: https://japan.kantei.go.jp/101_kishida/meibo/daijin/index_e.html. [Accessed 48 12 2023].
- [8]. P. M. o. Japan, "KISHIDA Fumio", 25 02 2024. [Online]. Available: https://japan.kantei.go.jp/101_kishida/meibo/daijin/kishida_fumio_e.html. [Accessed 14 03 2024].
- [۹]. رئیسی‌نیا، مجید. قوه مقننه، ساختار سیاسی ژاپن، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۶.
- [10]. H. o. R. o. Japan, "List of the In-House Groups in the House", 16 01 2024. [Online]. Available: https://www.shugiin.go.jp/internet/itdb_english.nsf/html/statics/member/abbrev.htm. [Accessed 20 03 2024].

گزیده سیاستی

انتفاع سیاسی از ظرفیت دیپلماتیک فراکسیون‌ها، تبیین مواضع همسو در مجامع پارلمانی، استفاده از ظرفیت زنان نماینده در ترکیب گروه دوستی مجلس دوازدهم با ژاپن و تعیین رابط دیپلماتیک برای فراکسیون‌های اصلی قوه مقننه می‌تواند به تحکیم دیپلماسی پارلمانی متوازن بین جمهوری اسلامی ایران و ژاپن کمک کند.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir